

Anna Walczak*
Biblioteka Gdańska PAN
Gdańsk

DZIAŁALNOŚĆ LIBER ARCHITECTURE GROUP A UŻYTKOWNICY BIBLIOTEKI

[ACTIVITIES OF LIBER ARCHITECTURE GROUP AND THEIR RESULTS
FOR LIBRARY USERS]

Abstrakt: Ukazano działalność doradczej grupy eksperckiej LIBER Architecture Group wraz z analizą wybranych publikacji tej organizacji. LIBER Architecture Group ułatwia wymianę doświadczeń między bibliotekarzami a architektami, a jej publikacje uznawane są za najlepsze źródło informacji o trendach w budownictwie bibliotecznym podporządkowanym potrzebom użytkowników. Wyniki dokonanej analizy potwierdzają założenie, iż tylko ścisła współpraca architektów i bibliotekarzy jest gwarancją powstania funkcjonalnych budynków bibliecznych, oraz że w środowisku współczesnej biblioteki użytkownik staje się coraz bardziej kluczowym czynnikiem.

ARCHITEKCI – BIBLIOTEKARZE – BUDOWNICTWO BIBLIOTECZNE – LIBER ARCHITECTURE GROUP – UŻYTKOWNICY

Abstract: The author describes the activities of Architecture Group – an advisory expert group instituted within LIBER – and discusses the results of analyses of some publications of this organization. LIBER Architecture Group facilitates exchange of experiences between librarians and architects and its publications are commonly perceived as the best source of information on trends in library architecture (regarded as subordinated to users' needs). The results of analyses proved that only close cooperation between librarians and architects can guarantee the crucial role of users in modern library environment and designing convenient and functional library buildings.

ARCHITECTS – LIBER ARCHITECTURE GROUP – LIBRARIANS – LIBRARY BUILDINGS – USERS

*

* *

Czym w ogóle jest sukces? A czym jest sukces użytkowników biblioteki? Można uznać, że bezpośrednim sukcesem osób korzystających z bibliotek są osiągnięcia w jakiejś dziedzinie i rozwój osobisty, jeżeli dodatkowo skutkuje to niezależnością finansową i udanym życiem rodzinnym, to możemy mówić o sukcesach. Kluczem do nich, bez wątpienia, jest solidna wiedza jaką otrzymują w bibliotece i poprzez bibliotekę.

* Mgr ANNA WALCZAK, bibliotekarz systemowy Biblioteki Gdańskiej PAN, kierownik Działu, członek Rady Naukowej tej biblioteki; magister bibliotekoznawstwa i informacji naukowej Uniwersytetu Warszawskiego. Dwie najważniejsze publikacje: (2003) *Model przestrzeni bibliotecznej. Czytelnik czy klient?*, dok. elektr.; (2002) *Nowy gmach Biblioteki Królewskiej w Kopenhadze*. Adres elektr.: a.walczak@wenus.bgpan.gda.pl

Architektura biblioteczna czynnikiem wspierającym aspiracje użytkowników

Jednym z czynników wspierających użytkownika w osiągnięciu określonego celu naukowego jest przestrzeń architektoniczna biblioteki. Jest ona drogą do edukacji użytkowników, drogą do wiedzy. Poprzez architekturę następuje promocja bibliotek. Dobrze zaprojektowana przestrzeń wyzwala pewne „nastrojenie” uczuć nakazujących ponowne przybycie. Wybitny teoretyk architektury Christian Norberg-Schulz traktuje przestrzeń architektoniczną głównie jako wymiar ludzkiego bytu. Skonstatował: „przestrzeń architektoniczna konkretyzuje publiczną przestrzeń egzystencjalną, która zawiera w sobie wiele prywatnych przestrzeni egzystencjalnych” [Norberg-Schulz 2000, s.39]. Dlatego tak ważna jest współpraca architektów i bibliotekarzy przynosząca korzyści użytkownikom i konstruowana w myśl ich potrzeb. Świadomość konieczności tej kooperacji egzemplifikuje m.in. działalność przedstawianej *LIBER Architecture Group*.

Dzielić się doświadczeniami, uczyć się na własnych błędach... prezentacja *LIBER i LIBER Architecture Group*

Dlaczego warto przyjrzeć się strukturze i działalności wytypowanej organizacji kiedy przedmiotem dyskusji jest sukces użytkownika biblioteki? Choćby dlatego, że, w artykule podsumowującym seminarium w Lipsku w 2002 r. można przeczytać: „kilkudziesięciu architektów i bibliotekarzy zbiera się po to, by dyskutując o architekturze i organizacji przestrzennej nowych budynków bibliotecznych zamienić dotychczasowy magazyn książek w przestrzeń społeczną” [Kobierska-Maciuszko 2002, dok. elektr.]. Organizacja *LIBER* i funkcjonująca w jej strukturach *LIBER Architecture Group*, podobnie jak *IFLA* ze swoją *Section on Library Buildings and Equipment* nie są jedynymi przedstawiającymi opinie o architekturze bibliotecznej. Warto jednak poświęcić im czas ze względu na międzynarodową rangę tych organizacji, zasięg działania i wskazania w literaturze przedmiotu. Do niniejszej analizy wytypowano stowarzyszenie bibliotek *LIBER*, skupiając się na działalności *LIBER Architecture Group*.

LIBER jest międzynarodową organizacją europejskich bibliotek naukowych. Obowiązująca dzisiaj struktura została przyjęta w 1994 r. Główna zmiana w dotychczasowej strukturze, podyktowana potrzebą bardziej fachowego zorganizowania stowarzyszenia, polegała na ustanowieniu czterech Działów (*Professional Divisions*) w obrębie których mogą być doradcze grupy eksperckie (*Expert Committees*). Jednym z Działów jest *Division of Library Management and Administration* z podlegającą mu *LIBER Architecture Group*. Członkami *LIBER* ze strony Polski jest 15 bibliotek naukowych i Zarząd Główny Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, (stan w marcu 2008). Stowarzyszenie *LIBER* wydaje własne czasopismo. Od roku 1998 ukazuje się ono jako *LIBER Quarterly: The Journal of European Research Libraries.*, zachowując kolejność numeracji i częstotliwość woluminów tytułów poprzednich. Do roku 2002 (Vol. 12) były publikowane cztery, odrębne zeszyty w ciągu roku, obecnie ukazuje się pod postacią jednego tomu rocznie, z wewnętrzną numeracją 1–4. *LIBER Quarterly* uznawane jest dzisiaj, obok *College and Research Libraries* i *The Journal of Academic Librarianship* za jedno z czołowych czasopism z zakresu bibliotekoznawstwa i bibliotekarstwa. Nazwa angielskojęzyczna doradczej grupy eksperckiej *LIBER Architecture Group* jest powszechnie używana. Na potrzeby artykułu będzie używany

skrót *LAG*, przejęty z oficjalnej strony internetowej [*LAG*, dok. elektr.]. *LAG* jest jedną z trzech grup doradczych (eksperckich) w Stowarzyszeniu LIBER.

Pierwszym przewodniczącym *LAG* był prof. Elmar Mittler z Getyngi. Obecnie jest nim Ulrich Niederer z Lucerny, dyrektor Zentral- und Hochschulbibliothek Luzern (*ZHB Luzern*). Razem z nim, *LAG* skupia 12 członków (z Polski Ewa Kobierska-Maciuszko). Wśród członków *LAG* nie ma architektów, ale pojawiają się oni jako autorzy publikowanych artykułów.

Zadaniem *LAG* jest popieranie i ułatwianie wymiany doświadczeń między bibliotekarzami a architektami na terenie Europy i próba rozszerzania poziomu świadomości o nowych projektach i trendach. Regularnie co dwa lata organizowane są seminaria, których częścią jest wizytowanie nowych budynków bibliotecznych. Jednocześnie gromadzone są informacje o zaprojektowanych budynkach bibliotecznych, rozpowszechniane poprzez sprawozdania seminaryjne i inne publikacje.

Publikacje *LAG*

Na publikacje (*Publications*) *LAG* składają się sprawozdania seminaryjne (*Proceedings*) i materiały dokumentacyjne (*Documentations*). Dodatkowo, zgodnie z informacją ze strony internetowej, jako publikacje traktowane są, dostępne w sieci, formularze oceny organizowanych seminariów.

Publikowane w ramach *LIBER Quarterly* sprawozdania seminaryjne uznawane są za najlepsze źródło informacji o trendach w budownictwie bibliotecznym [Naumann 2006, dok. elektr.]. Publikowane są w tomach ukazujących się po kolejnych seminariach. Nie są opatrzone odrębnym tytułem, ale ich tematyka zgodna jest z tytułem i tematyką zorganizowanego seminarium. Poprzez analizę zawartości sprawozdań i analizę treści artykułów tam zamieszczonych można określić podstawowe nurty badawcze i grupy tematyczne *LAG*. W większości opublikowanych artykułów są obecne zagadnienia relacji architekt – bibliotekarz z wyraźną tendencją myślenia o potrzebach użytkownika biblioteki. Pierwsze teksty opublikowane po zmianach w strukturze LIBER (1994) ukazały się jeszcze w obrębie tytułu *European Research Libraries Cooperation, ERLC-LIBER*, w roku 1997, po spotkaniu seminaryjnym w Paryżu w roku 1996. Tekst ten dotyczył *The Post-Modern Library between Functionality and Aesthetics: proceedings of the seminar of the LIBER Architecture Group*, Paris 22–26 January 1996 (edited by Marie-Françoise Bisbrouck and Elmar Mittler). *ERLC: The LIBER Quarterly* Vol.7/1997, No. 1). Ostatnie opublikowane to: *Changing Needs, Changing Libraries: proceedings of the LIBER Architecture Group seminar*, Utrecht, 22–24 March 2006. (*The LIBER Quarterly* Vol 16/2006, No 2). Podstawowym językiem publikacji jest język angielski.

Niniejszy artykuł powstał w marcu 2008 r. i prezentuje stan piśmiennictwa na ten czas. W kwietniu 2008 r., w Budapeszcie i Debreczynie, odbyło się kolejne seminarium, zatytułowane *Building on Experience: Learning from the Past to Plan to the Future*.

Łącznie *Proceedings* zawierają 100 artykułów. Autorami są głównie bibliotekarze, w tym dyrektorzy bibliotek. Wśród autorów – bibliotekarzy są niekwestionowani eksperci w zakresie budownictwa bibliotecznego, np. Marie – Françoise Bisbrouck [Werner 2005, dok. elektr.; Konieczna 2006, dok. elektr.].

Autorami 13 artykułów są architekci, a 7 artykułów ma wspólne autorstwo. Autorami 8 artykułów są osoby reprezentujące firmy współpracujące lub mogące współpracować na etapie budowania i funkcjonowania budynku bibliotecznego. Dane osobowe o autorach publikowane są w *LIBER Quarterly* i na stronie internetowej *LAG*.

Istotnym uzupełnieniem sprawozdań seminaryjnych (*Proceedings*) są materiały dokumentacyjne (*Documentations*) powstałe na podstawie ujednoliconego kwestionariusza dostępnego w sieci poprzez stronę internetową LAG, wypełnianego przez przedstawiciela biblioteki. Zawierają uporządkowane fakty o nowych budynkach europejskich bibliotek naukowych. Wszystkie tomy mają ten sam układ: Wstęp (*Introduction*) przewodniczącego LAG, treść kwestionariusza, prezentacja danych o bibliotekach w układzie alfabetycznym wg. miast – zwykle danym towarzyszą zdjęcia i plany budynków. Pierwszy tom materiałów dokumentacyjnych według takiego układu zawiera dane o bibliotekach przedstawionych podczas seminarium w Warszawie w kwietniu 2000 „The Open Library – Financial und Human Aspects”. W ten sposób, w czterech dotychczas opublikowanych tomach materiałów dokumentacyjnych pokazano 109 europejskich bibliotek, w tym dwie z Polski. Są to Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej. Najliczniej reprezentowane są biblioteki z terenu: Niemiec (34), Francji (22), Hiszpanii (10), Holandii (7), Wielkiej Brytanii (6). Dwa wcześniejsze tomy, po seminarium w Paryżu w 1996 r. i w Londynie w 1998, były wydane w innych formatach i w innym układzie, nie są uwzględniane jako materiały dokumentacyjne, mogą być traktowane jako ich zapowiedź. Niemniej warto zaznaczyć, że w wydaniu z 1996 r., wśród 17 projektów, przedstawiono budynek Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, a w wydaniu z 1998 r., wśród 29 projektów bibliotecznych znalazła się Biblioteka Śląska w Katowicach. W uzupełnieniu należy dodać, że z programów organizowanych seminariów wynika, że podczas ich trwania były przedstawione i inne biblioteki z Polski – w 2006 r. Biblioteka Uniwersytecka z Olsztyna, w 2002 r. Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego, w latach wcześniejszych Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego oraz już wspomniane.

Publikacje LAG: analiza wybranych artykułów

Nie sposób wymienić i omówić wszystkie artykuły poruszające problem celowej współpracy architektów i bibliotekarzy w kreowaniu przestrzeni bibliotecznej dla dobra użytkownika. Dobrym punktem wyjścia jest artykuł M.–F. Bisbrouck zamieszczony w Vol.12 *An Assessment of New University Library Building in France during the Period 1990–1999*. To ważny artykuł, po pierwsze ze względu na pozycję i wiedzę autorki, po drugie, że dokonano w nim oceny dwuetapowego programu francuskiego rządu, zakładającego budowę lub rozbudowę bibliotek uniwersyteckich. Są to biblioteki na terenie Francji, ale dokonana ocena i postawione wnioski spełniają rolę zdecydowanie ponadpaństwową. W ramach programu rządowego otwarto 110 nowych lub przebudowanych budynków. Wówczas we Francji studiowało ok. 1,5 miliona osób. Jak każdy program, tak i ten miał założone cele. Wszystkie były rozwinięciem celu nadrzędnego, tj., że w realizacji programu użytkownik będzie kluczowym czynnikiem w środowisku biblioteki. Odbywać się to miało poprzez: zapewnienie maksymalnie nieograniczonego dostępu do większości współczesnych zbiorów i do różnych typów dokumentów; stworzenie odpowiedniej ilości zróżnicowanych miejsc pracy (by średnio jedno miejsce przypadało na 5–6 użytkowników); przygotowanie użytkownika do korzystania z różnych technik informacyjnych i umożliwienie funkcjonowania biblioteki 70. godzin w tygodniu przez cały rok. Wymienione cele mogą być wzmocnione przez dodanie wymogów, np. zaprojektowanie elastyczności budynku umożliwiającej wprowadzenie zmian, zgodnie ze zmieniającymi się w czasie potrzebami użytkowników. Przed przystąpieniem do kolejnego programu (tzw. „U3M”), odpowiedzialne za biblioteki uniwersyteckie francuskie Ministerstwo Edukacji zleciło przebadanie programów będących treścią analizowanego artykułu, tak, by była gwarancja wyeliminowania ewentualnych błędów. M.–F.

Bisbrouck przedstawiła metodologię tej oceny i otrzymane wyniki. Oceny dokonał zespół ekspertów, w liczbie 15 osób. Poddano ocenie 30 budynków, przy czym autorka lojalnie stwierdziła, że powinno ich być przynajmniej 55. Narzędziem oceny był szczegółowy kwestionariusz, w którym poruszano następujące aspekty: porównanie celów wyznaczonych z faktyczną realizacją ze wskazaniem punktów zbieżnych i rozbieżnych; analiza stwierdzonych różnic w celu zdefiniowania dalszego modyfikacje planów były potrzebne; analiza wykorzystania budynku przez użytkowników; jakość realizacji z uwzględnieniem czytelności przestrzeni i usług, oświetlenia naturalnego i sztucznego, komfortu użytkowników; analiza jakości dialogu pomiędzy partnerami w realizowanym projekcie tj. uczelnią, biblioteką, lokalnymi władzami, firmami budowlanymi itp. W wyniku dokonanej oceny okazało się, że nowe budynki biblioteczne cieszą się dużym powodzeniem wśród użytkowników, w ciągu kilku miesięcy po otwarciu następuje gwałtowny wzrost korzystania z biblioteki. Przejawem tego jest wzrost liczby użytkowników, wydłużenie czasu pobytu w bibliotece, intensywniejsze korzystanie ze zbiorów. Dominującym czynnikiem mającym wpływ na to zjawisko jest wolny dostęp do zbiorów. Poza nim, czytelnicy wysoko oceniali różnorodność usytuowania miejsc pracy. Ocenie tak zaprojektowanych budynków towarzyszyła duża wrażliwość wobec ich architektury. Podobne czynniki wymieniali pracownicy bibliotek, dodając, iż nowe budynki biblioteczne, przy silnie rozpoznawalnej architekturze z powodzeniem integrują się z całością uczelnianego kampusu lub z miastem. Dokonali ostrzejszej, niż użytkownicy „zewnątrzni”, oceny nowych bibliotek. Wskazali punkty obniżające komfort pracy czytelnika, np. nadmiar powierzchni przeszklonych albo niewystarczający limit miejsc dla wykorzystania technik informacyjnych. Zwrócili uwagę, że pewna liczba budynków, szczególnie tych o docelowo dużej powierzchni, jest budowana etapami, co oznacza, że czytelnicy muszą korzystać z bibliotek będących w ciągłej budowie. Powoduje to zakłócenie organizacji pracy i przestrzeni połączone z koniecznością przemieszczania zbiorów, ale też hałas, ryzyko wypadków itp. Zebrane obserwacje i krytyczne oceny pozwoliły sformułować wnioski, m.in., że już na etapie projektowania należy podnieść poziom elastyczności budynku.

Autorem drugiego analizowanego artykułu jest Andrew McDonald. Tytuł artykułu brzmi *The Ten Commandments revisited: the Qualities of Good Library Space*, opublikowany został w Vol. 16. Autor, poprzez zestawienie nowej listy cech ustosunkował się do sformułowanych w pierwszej poł. lat 90. ub. wieku i często cytowanych, szczególnie w literaturze bibliotekoznawczej, tzw. *Ten Commandments* Harry Faulkner-Browna. Zarówno H. Faulkner-Brown jak i A. McDonald abstrahują od wielkości biblioteki i nie ustalają żadnych parametrów powierzchni. Sformułowane przez nich: zasady (*commandments*, H. Faulkner-Brown), cechy (*qualities*, A. McDonald) służą do oceny funkcjonalności: budynku bibliotecznego (*library building*, H. Faulkner-Brown), przestrzeni bibliotecznej (*library space*, A. McDonald). McDonald nie podważa zasad Faulkner-Browna, jedynie czas jaki upłynął od ich sformułowania i zmiany w projektowaniu budynków bibliotecznych nakazują ponowne ich zdefiniowanie. *Ten Commandments* to: *Flexible, Compact, Accesible, Extendible, Varied, Organized, Comfortable, Constant in environment, Secure, Economic*. McDonald, na swojej liście cech kluczowych, umieścił: *Functional, Adaptable, Accesible, Varied, Interactive, Conducive, Environmentally suitable, Safe and secure, Efficient, Suitable for ICT* oraz dodał: *Oomph*. Listy otwierają pojęcia *Flexible* (Faulkner-Brown) i *Functional* (McDonald). Elastyczność budynku bibliotecznego jest dla Faulkner-Browna tożsama z możliwością wprowadzania zmian w jego rozplanowaniu, tak by spełniał pierwotne wymogi wobec niego. W tym rozumieniu pojęcie to jest najbliższe terminowi *Adaptable*, umieszczonym na drugim miejscu listy McDonald. Pod pojęciem *Functional*, McDonald rozumie przestrzeń łatwą w użytkowaniu, dobrze się prezentującą i ekonomiczną w ob-

słudze. Wie, że funkcjonalność jest priorytetem, ale czynniki estetyczne uważa za równie ważne. Funkcjonalna przestrzeń uwzględnia interakcje pomiędzy ludźmi, zbiorami, technologią informacyjną biblioteki. Jednocześnie umożliwia reakcje na zmieniające się wymagania korzystającej z niej społeczności. Nowoczesna, funkcjonalna przestrzeń powinna być zaprojektowana przede wszystkim w kontekście potrzeb człowieka.

Z porównania terminów umieszczonych na obu listach, wynika iż w identycznym brzmieniu znalazły się na nich: *Accesible* i *Varied*. Porównanie objaśnień tych terminów wskazuje jednak pewne różnice w ich rozumieniu. Dla Faulkner-Browna *Accesible* oznacza łatwy dostęp do budynku z zewnątrz i z przestrzeni wejściowej do pozostałych części budynku. Dla McDonalda ten termin oznacza zapraszającą przestrzeń publiczną, łatwą w użytkowaniu i jednocześnie promującą samodzielność czytelnika. Budynek zróżnicowany (*Varied*) wg Faulkner-Browna zapewnia dużą swobodę w organizowaniu miejsca na książki i wszelkich stanowisk obsługi czytelnika. Pod tym terminem, McDonald rozumie możliwość wyboru przez użytkownika przestrzeni i mediów do nauki. Podobne w brzmieniu zestawienie pary pojęć: *Constant in environment*, *Secure* (Faulkner-Brown) oraz *Environmentally suitable*, *Safe and secure* (McDonald) i porównanie ich objaśnień, potwierdza wspomniane różnice. Bezpieczny (*Secure*) budynek zdaniem Faulkner-Browna pozwala kontrolować zachowania czytelników w celu ochrony zbiorów. McDonald objaśniając swoje rozumienie bezpieczeństwa ma na myśli przede wszystkim ludzi, dalej zbiory, wyposażenie, bazy danych i cały budynek. Powyższe przykłady wskazują, iż McDonald bardziej niż Faulkner-Brown, odnosi swe jakości do potrzeb ludzi. Potwierdzeniem tego jest wprowadzenie na listę terminów *Conducive* i *Oomph*. *Conducive* odnosi się do przestrzeni dla ludzi, która pobudza ich wyobraźnię i motywuje do działań. Wymagana wysoka jakość i wyjątkowość przestrzeni spełnia się przez oryginalną architekturę i utrzymanie wysokiego poziomu wzornictwa, wprowadzenie do wnętrz dzieł sztuki, zaprojektowanie wewnętrznych ogrodów, rozwiązanie problemu hałasu. Trudny do zdefiniowania w budownictwie termin *Oomph* jest „tym czymś” w wyrazistej, wewnętrznej przestrzeni bibliotecznej, co wprowadza równowagę wszystkich przedstawionych cech i dodatkowo doskonale wychwytyje myśli użytkowników i oddaje ducha uczelni. Oba artykuły dobrze pokazują obecną w działalności LAG tendencję myślenia o komforcie użytkownika. Nie są oczywiście jedynymi – wymogi co do objętości tekstu pozwalają tylko na zasygnalizowanie innych, w których poruszane są wprost (domyślnie obecne są we wszystkich) wzajemne relacje między bibliotekarzami a architektami lub bibliotekarzami a czytelnikami. Np. Wstęp (*Editorial*) do Vol. 9 rozpoczyna się cytatem z jednego z artykułów tam pomieszczonych, że „zawsze były i nadal są różnice między poglądami architekta na temat estetyki a wymogiem funkcjonalności budynku ze strony jego personelu”. Rozwinięcie tego cytatu ma odbicie w artykułach z opisami m.in. *Deutsche Bibliothek Frankfurt am Main*, *The British Library*, *St. Pancras* czy biblioteki wydziałowej Uniwersytetu w portugalskim Porto. Na uwagę zasługuje artykuł z Vol. 14 *Conceptual Principles of the Planning of Modern Public Libraries*, gdzie spośród trojga litewskich autorów, jeden jest architektem oraz z Vol. 10 *The Library as a Service Point. The Case of the Bozen University Library: Planning, Building, Financing* autorstwa F. Bergera i K. Kempfa. Artykuł z Vol. 12 *Library Architecture: Some Observations* imponuje dodatkowo...spektrum wiedzy autora. Bernhard Fabian, bo o nim mowa jest niemieckim profesorem anglistyki, bibliografem, historykiem książki, redaktorem wielotomowego wydawnictwa *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland* i dodatkowo baczny obserwator i krytykiem bibliotecznej, współczesnej architektury!

Sukces nie tylko indywidualny

O sukcesie, który przychodzi dzięki architekturze można mówić też obok budynku i użytkownika w innym wymiarze. Sukcesem jest również podniesienie rangi zawodu: bibliotekarz pracujący w budynku, który jest architektonicznym dziełem sztuki, ma świetną kompozycję, doskonałą organizację przestrzeni jest z tym dziełem sztuki utożsamiany. Coraz częściej też biblioteki projektują architekci „z najwyższej półki” umacniający w ten sposób swój prestiż. Wśród publikacji LAG prezentowane są takie biblioteki najgłośniejszych współczesnych architektów np. Santiago Calatravy *Law Library of the University of Zurich* (przebudowa i rozbudowa już istniejącej), spółki Herzog & Meuron *The Building of the ICMC/IKMZ Cottbus/ Informations-, Kommunikations- und Medienzentrum der Brandenburgischen Technischen Universität Cottbus/*, Lorda Normana Fostera *The Philological Library, Free University of Berlin*, Álvaro Siza *The New Library of the University of Aveiro*.

Wykorzystane źródła i opracowania

- Kobierska-Maciuszko, E. (2002). The Effective Library – Vision, Planning Process and Evaluation In the Digital Age. 10 Seminarium LIBER Architecture Group. Lipsk 19–23 marca 2002. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*. <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/33/maciuszko.php> [odczyt: 7.08.2007].
- Konieczna, D. (2006). Współczesne trendy architektury bibliotecznej a zmieniające się wymagania użytkowników bibliotek. [W:] *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy?* Materiały konferencyjne. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*. <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/> [odczyt: 6.08.2007].
- Liber Architecture Groups, dok. elektr. <http://www.zhbluzem.ch/liber-lag/default.htm> [odczyt: 07.03.2007].
- Naumann, U. (2006). Bei anderen abgucken. Ein Überblick über Bibliotheksneubauten der letzten 10 Jahre. Vortrag im Rahmen des Seminars *Wenn Architekten und Bibliothekare aufeinander treffen*. http://www.ub.tu-berlin.de/Service/kurs/06_arch_bibl_ar/ [odczyt: 30.08.2007].
- Norberg-Schulz, Ch. (2000). *Bycie, przestrzeń i architektura*. Warszawa: Murator, 120 s.
- Werner, K. U. (2005). „Muss der Direktor immer dabei sein?” Gedanken eines bauenden Bibliothekars. *Libreas* 1/2005, s.1–7. http://www.ib.hu-berlin.de/~libreas/libreas_neu/ausgabe1/index.html [odczyt: 27.10.2007].